

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ

**ІНТЕРВ'Ю: РОМАН ТУРКАЛО З ЛЕОНІДОМ КОМСЬКИМ І
МИХАЙЛОМ КУЛІВНИКОМ ПРО ФЕНОМЕН НОНКОНФОРМІЗМУ В
УКРАЇНСЬКОМУ ЖИВОПИСІ**

До вашої уваги пропонується розмова аспіранта кафедри культурології Маріупольського державного університету Романа Туркала з провідними українськими експертами артринку та кураторами Леонідом Комським і Михайлом Кулівником. В інтерв'ю відкриваються обрії українського нонконформізму в живописі другої половини XX століття. Зазначимо, що живопис, як основа тогочасного образотворчого мистецтва, а сьогодні – ядро візуальної культури, перетворився на одну з ключових точок національного спротиву у другій половині XX ст. Це сталося тоді, коли революційні й авангардистські течії, визвольні змагання першої половини XX ст. не призвели до утвердження незалежної української держави. Нонконформізм в українському живописі є відповіддю на підрадянську культурну політику, що з 1930-х років системно нав'язувала мистецькому середовищу офіційно санкціонований стиль самовираження, так званий «соціалістичний реалізм». У цих обставинах живопис відіграв роль альтернативного каналу національної пам'яті та ідентичності.

У розмові порушено низку тем:

- еволюції поняття «нонконформізм» на тлі радянської художньої політики, з'ясовуючи його відмінність від андеграунду та соцреалістичної опозиції;
- регіональних угруповань, як-от, київський Клуб творчої молоді, львівське коло Карла Звіринського й Ігоря Аксініна, одеський та харківський осередки, закарпатські митці), їхні стратегії виживання й внутрішньої еміграції;
- ролі неофіційних виставкових практик, приватних майстерень у підтримці свободи творчого самовираження;
- впливу «залізної завіси» на формування альтернативних каналів циркуляції мистецьких ідей;
- сучасних інституційних ініціатив, музейних й аукціонних, що скеровані на популяризацію доробку художників-нонконформістів.

Окрема увага приділена питанням академічного дослідження авангарду, неофіційного та нонконформістського мистецтва в Україні. На нашу думку, вони становлять три модуси національного спротиву у культурно-мистецькому житті України саме у ті часи, коли радянська влада та Країна Рад справляли враження надісторичних сутностей, що мали б тривати вічно. Особливо цінною є згадка про фундаментальну монографію Лесі Смирної «Століття нонконформізму», а також визначення нагальної потреби розмежувати нонконформістські та офіційні практики в мистецькому житті для розуміння багатогранної історичної перспективи національно-культурного простору.

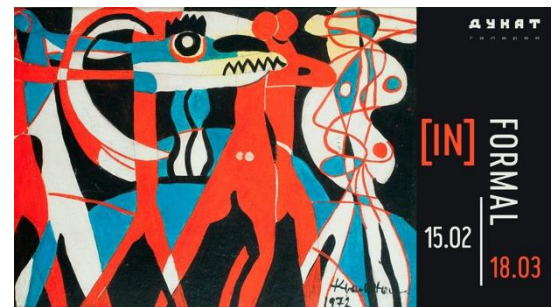
Інтерв'ю супроводжується ілюстративними матеріалами, що висвітлюють діяльність арт-фондації «Дукат», а також покажчиком згаданих імен і назв. Розмова не лише фіксує первинні усні свідчення, а й створює підґрунтя для подальших культурологічних і компаративних студій у ширшому постсоціалістичному контексті.

Ключові слова: нонконформізм, неофіційне мистецтво, художні угруповання, культурна політика СРСР, мистецький спротив, культурологічні дослідження.

Доцент Степан ЯНКОВСЬКИЙ



ДУНАТ
ОЛЕКСАНДР
РОЙТБУРД
PASSE-PARTOUT



Анонси окремих подій, ініційованих, організованих, проведених за участі
Арт-фундації «Дукат» за період від 2017 по 2025 роки



Леонід Комський, один із впливових акторів українського арт-ринку та культури, підприємець, меценат, галерист. Він відомий як:

- Засновник аукціонного дому «Дукат» (2008). Цей холдинг також включає антикварний салон, галерею та освітній центр «Едукаторіум».
- Галерист та колекціонер.
- Член гільдії антикварів України.
- Засновник першого в Україні аукціону букіністики «Українська книга» (2016).



Михайло Кулівник, український мистецтвознавець, колекціонер, координатор та куратор проектів аукціонного дому «Дукат» та Арт-фундації «Дукат», експерт із питань українського арт-ринку.

Серед реалізованих останнім часом проектів відзначимо:

Виставкова експозиція **«Алла Горська. Борівітер»** (14.03.2024 – 28.04.2024, Український дім, Київ). Першої ретроспективна виставка творів знаної української художниці.

Персональна виставка відомого українського графіка Павла Макова **«Вирвані сторінки»**, галерея Арт-фундації «Дукат» (17.05.2024 – 16.06.2024, вул. Володимирська 5, Київ).

«ПроЗорі», панорамна виставка культових українських художників, організована і проведена Арт-фундацією «Дукат» (за участі Фонду Збереження культурної спадщини Ади Рибачук та Володимира Мельніченка). В експозиції представлені роботи Валерія Ламаха, Володимира Мельніченка (АРВМ), Ади Рибачук (АРВМ), Федора Тетянича, Флоріана Юр'єва (22.05.2025 – 29.06.2025, Український дім, Київ).

Участь в обговореннях та прес-конференціях щодо питань мистецтва, колекціонування, формування символів та збереження культурної спадщини, як-от участь у національному форумі представників мистецької спільноти, організованому Українською Асоціацією Галеристів задля налагодження комунікації та стратегування – **Артфорум Україна 2025**, 24 – 25.04.2025, Львів.



ІНТЕРВ'Ю: РОМАН ТУРКАЛО З ЛЕОНІДОМ КОМСЬКИМ І МИХАЙЛОМ КУЛІВНИКОМ ПРО ФЕНОМЕН НОНКОНФОРМІЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЖИВОПИСІ

17.10.2024

Галерея «Дукат», Київ

–Тема українського неофіційного мистецтва, не є популярною серед дослідників. До яких джерел ви б порадили звернутися по інформацію про художників цього періоду?

Кулівник: Ми створили сайт з біографіями та ілюстративним матеріалом про цих художників. Якщо відкрити біографію якогось художника, то внизу сторінки буде достатньо посилань на відповідну літературу. Про українських художників-нонконформістів писали мистецтвознавець Гліб Вишеславський, Ольга Петрова, творчості окремих авторів торкалася Галина Скляренко в книзі «Від відлиги до перебудови», наприклад, вона писала про Аксініна. Багато видань було про одеситів, бо вони зародили таке явище як «одеський нонконформізм». Ще з початку нульових, там була ціла плеяда авторів. У нас, на жаль, одеського розділу немає, але є альбоми. У самій Одесі є приватний музей сучасного мистецтва – це якраз і є музей одеського нонконформізму, де експоновано роботи Олега Соколова, Олександра Ануфрієва, Юрія Єгорова, Валентина Хруща, Станіслава Сичова, Володимира Афанасьєва, Люсьєна Дульфана, Людмили Ястреб, Віктора Маринюка... Їх дуже багато.

– У чому, на вашу думку, полягає сутність нонконформізму: у протистоянні системі чи в інших аспектах художньої діяльності?

Комський: Не зовсім. Взагалі, ми дуже довго це обговорювали: чим є «нонконформізм»? Чи можна сказати, що це андеграунд? Ні! Нонконформісти не були представниками андеграунду, тому що більшість із цих митців були членами Спілки художників Радянського Союзу. Хоча Аксінін у спілці не був, Трегуб не був, Баклицький не був, але більшість були. Можна сказати, що свобода творчості визначала нонконформізм.

Комуністи спочатку дозволили свободу творчості, а потім зрозуміли, що це може бути небезпечно і 1932-й рік став межевим. Комуністи покінчили з усіма напрямками та групами, такими як «УНОВІС», прийнявши закон про єдиний творчий метод, тобто концепцію соцреалізму. Процес розправи з тими митцями, що не підкорилися не був миттєвим, він тривав приблизно до 1937-го року. Тоді все закінчилося – це був кінець вияву будь-якої творчості. Розстріл «Бойчуків», «Розстріляне Відродження» – це відбувалося не тільки в живописі, не тільки в образотворчому мистецтві, але й в літературі, в музиці, у всіх сферах творчості. Будь-яка вільна думка для комуністів була небезпечна і вони розправлялися з нею. Науку всю загнали в «шарашки». І аж наприкінці 1950-х, десь після XX-го з'їзду КПРС, коли почалася «відлига», кров'ява рука режиму дещо послабилася, що дало змогу художникам, хоча й підпільно і не без загрози для власного життя, але працювати творчо. Мистецького спротиву такому закону не могло не бути, він імпліцитно існував, але потім вибухнув. А почалося це десь в 1958-му році...

Все неофіційне мистецтво можна охарактеризувати як явище, що охоплює художні практики, які не вписувалися в рамки соціалістичного реалізму; іншими словами, це мистецтво, яке було не лише поза соцреалістичними канонами, але й включало підходи відмінні від офіційної ідеології. У роботах деяких художників були певні ознаки соцреалізму, але так чи інакше вони були вільні у своїй творчості люди, які шукали нові форми, нові методи, нові діалоги, нові концепти. Хоча я почав розлого

розповідати про нонконформізм, та визначення такого немає. Нонконформісти – це не нонконформісти. Нонконформізм – ця назва не дуже вдала. У 2016-му році, у Національному музеї ми робили виставку «Інша історія», афіша з неї досі висить на дверях нашої галереї. Тоді ми шукали назву і не могли підібрати термін. Те, що в Росії назвали «Другий авангард», це поганий термін, це термін комерційний. Який другий авангард?! Авангард може бути тільки першим. Та й це мистецтво не є авангардним у вузькому сенсі слова, як авангард початку ХХ ст. Нонконформізм – так, частково цей термін підходить, але тільки частково, тому що багато митців, як я вже казав, були членами Спілки художників. Деякі мали замовлення і почувалися зовсім непогано як фізично, так і матеріально. Це серед українських митців, але українці почувалися набагато гірше за росіян... Особливо якщо взяти московських чи ленінградських нонконформістів, як-от Ернст Неізвестний, Оскар Рабін, Міхаїл Рогінський чи Анатолій Зверев. Їх було достатньо, і це були дійсно дуже круті художники, які мали свої виставки і були популярними серед замовників. Їхні роботи коштували по 500 рублів – тоді це було дуже багато. У ті часи середня зарплата була 120-150 рублів. А до них стояли черги з клієнтів, які платили по 500 рублів за портрет. А у нас Аллу Горську вбили, Опанаса Заливаху посадили, Анатолій Лимарєв вкоротив собі віку, як і Микола Тригуб. Кажуть, за те, за що у них там у Москві нігті стригли, у нас голови рубали.

– *Досліджуючи цей період, можна виділити окремі художні течії, в яких працювали митці, чи радше творчість художників мала індивідуальний характер?*

Комський: Важко сказати... У Львові були дві основні групи – коло Карла Звіринського у 1960-х, а потім коло Аксініна у 1970-х – на початку 1980-х років. У Києві було декілька груп, був КТМ – художників, що входили в цю групу називали «буржуазними націоналістами». Ось, до прикладу, Горська, хоча вона була з Росії, з Криму, і в дитинстві не чула українську мову, але свідомо перейшла на неї з російської. КТМ-івці вивчали фольклор, історію, культуру України. Туди входили Анатолій Лимарєв, Григорій Гавриленко, Ігор Григор'єв – геніальні художники. Вони були поза системою, вони були прозорі для неї, були ні за, ні проти. Вони її просто не сприймали, ненавиділи її. Були й інші художники – Микола Тригуб, Вудон Баклицький, які створили об'єднання «New Band», ще була Олена Голуб. Але найбільш талановитими були Тригуб і Баклицький. Найцінніше було те, що для них не існувало формальних рамок, вони не ставили себе в жодні рамки.

Кулівник: Групи були найбільш згуртованими. Наприклад, одеські художники Ануфрієв, Сичов, Хрущ, Ястреб, Маринюк активно збиралася, влаштовували квартині виставки, кликали художників, поетів, літераторів. Була відома виставка, так звана «Заборна» чи «Парканна», «Сичик + Хрущик» – Станіслав Сичов та Валентин Хрущ розмістили свої роботи на паркані біля Одеського оперного театру. Вони так і дня не протрималися – роботи зняла міліція. Такі відголоски «Бульдозеної виставки» в Москві. Одеські художники хоча й ділилися на якісь групки, були досить згуртовані між собою. У цей час у Львові створюється група «Вежа», до якої входив Михайло Французов та інші. А у Харкові, якщо ми говоримо про неофіційне мистецтво кінця 1960-х, можна виділити окремих митців. Саме в 1970-ті роки активно постає Харківська школа фотографії: Олег Мальований дуже відомий, Євгеній Павлов і Борис Михайлов. Взагалі, якщо говорити про неофіційне мистецтво, то багато художників, які були членами спілки, пішли в монументальну або графічну секцію. У Києві Ламах, Литовченко були монументалістами. Це був їхній основний вид діяльності та джерело доходів. Вони працювали також творчо, проте ці роботи мало хто бачив. Наприклад, живописних творів Ламаха до наших днів збереглося не більше 30 штук, а ще при житті художник показував їх лише своєму найближчому оточенню, якому він довіряв.

Комський: Нам розповідали, що коли незнайомі Ламаху люди заходили до його майстерні, він відвертав роботу, щоб ті не побачили картину. Бо у 1960-ті через донос художник міг залишитися без майстерні, а у 1970-ті можна було потрапити у в'язницю. За вільну творчість вже не розстрілювали, як при Сталіні, але художники розуміли таку екзистенційну небезпеку для себе. Прямої антирадянщини не було, інакше це було б самогубство, хоча у Горської є жовто-блакитна робота, Шевченко із тризубом стоїть. У Горської це яскраво виражено, але і діяльність КТМ-вців була антирадянська, хоча не так прямо виражена. Вони досліджували Биківню, відкрили її, можна сказати, для широкого загалу. Це було коло, до якого входили брати Горині, Чорновіл, Стус. Отже, КТМ потребує окремого дослідження. Дуже відрізняються 1960-ті від 1970-тих. Рівно 60 років тому Хрущова усунули і генсеком СРСР став Брежнєв, це було в жовтні 1964-го. Спочатку майже ніхто не помітив різниці, гайки почали закручувати поступово. Вже через рік, у 1965-му, посадили Заливаху. «Відлигу» почали скорочувати, звертати. І десь у 1971-му пройшла велика хвиля репресій та почалося те, що ми називаємо «застій». 1960-ті від 1970-тих дуже відрізняються, особливо перша половина: як і у 1932-му, прийняли закон, а ефект від нього наставав протягом п'яти років... Так чи інакше, відразу після прийняття цього закону, були модерністські роботи, цікаві, навіть плакати, і навіть комуністичні плакати. Такі роботи були у Сиротенка в середині 1930-х, лучисті, кубістські плакати, але поступово творчі рішення все частіше відслідковувались і присікалися. А в 1970-ті прийшов кінець. Був вибір: лягати під систему чи йти у внутрішню еміграцію. І багато хто пішов у внутрішню еміграцію. Було страшно, бо багато стукачів було у ті часи в СРСР. Художники дуже обережно з іншими людьми знайомилися. Зустрічалися у своїх майстернях, де могли вільно висловлювати ідеї в закритому колі людей, яких знали, чи в гості ходили одне до одного. Тобто вони стали непомітними для системи, прозорими для неї. На пряму із системою ніхто не конфліктував. Але з іншого боку були такі, як Тетянич, який міг прийти на президіум Спілки художників у костюмі інопланетянина. І в цьому нічого антирадянського не було, але люди не знали, як до цього ставитись. Тобто так чи інакше, система, стаючи більш жорсткою – ставала й більш крихкою. І вони, художники, своєю творчістю, своїм життєвим прикладом, потроху розхищували цю систему, готували те, що вже потім у «перебудову» вибухнуло. А сама «перебудова», у тому вигляді, в якому вона була, не відбулась би, якби не діячі 1960-х, а потім 1970-х років.

– *Одним із найвагоміших досліджень українського неофіційного мистецтва останніх років є робота Лесі Смирної «Століття нонконформізму в українському візуальному мистецтві». Яке ваше ставлення до цієї книги?*

Кулівник: На мій погляд, вона дуже заглибилася в тему якраз андеграунду, тим самим розширила рамки неофіційного мистецтва, і до нонконформістів потрапило дуже багато художників, яких важко назвати нонконформістами. Скажімо, київське подружжя Галина Неледва і Рижих Віктор. У них є твори на грані модернізму, але вони виконували дуже багато замовлень і в їхніх роботах не спостерігається такого відкритого пошуку в абстракції чи в інших тогочасних новаторських стилях. Вони працювали в тих рамках, які дозволяла тогочасна радянська система. Ці художники спілкувалися з неофіційними авторами – Лимарєвим, Гавриленком, знали їх, проте не належали до їхнього кола, мали змогу постійно працювати і активно виставлялися, в тому числі і в Москві. І таких авторів у дослідженні Лесі Смирної можна нарахувати із два десятки, а то й більше. Досить багато митців зараховано до нонконформістів, а вони мали не такі однозначні стосунки із системою, займаючи більш вигідний для себе статус у художньому середовищі СРСР, ніж ті, кого традиційно визначають як нонконформістів. Це основна проблема дослідження при визначенні нонконформізму. Про це багато написано, але питання ще залишається відкритим.

Комський: Візьмемо, до прикладу, виставку «Інша історія», яку ми робили у 2016-му році, у нас працювала кураторка Галя Скляренко. І вона Яблонську та Глушенка подала як неофіційне мистецтво. Яке ж це неофіційне мистецтво?! Проте, безсумнівно, Леся Смирна виконала значну дослідницьку роботу. Не можна стверджувати, що її праця була легкою, і надзвичайно важливо, що вона вже реалізована. Водночас чимало аспектів поки що залишаються нерозкритими й чекають слушної нагоди для подальшого осмислення. Сподіваюся, що в майбутньому будуть з'являтися нові дослідження, які розширять уявлення.

Кулівник: Ще однією важливою рисою книги Лесі Смирної є дуже гарний ілюстративний матеріал, адже вона опрацювала досить багато джерел та видань із мистецтва.

Якщо говорити про Закарпаття, то можна виділити трьох відомих авторів, про яких часто згадують дослідники, однак їхня творчість залишається недостатньо розкритою. Наприклад, щодо творчості Кремницької глибоких наукових студій поки не здійснено. Про Бездіра писала Аліса Ложкіна, а творчість Ференца Семана була частково висвітлена в окремих каталогах, хоч і невеликих за обсягом. Проте зазвичай цих митців аналізують у загальному контексті Закарпатської школи живопису, хоча кожен із них заслуговує окремого дослідження.

У дослідженнях, присвячених школі Бейли Ерделі, Бездіра та Кремницьку часто розглядають поряд із офіційними художниками, що дещо ускладнює їхню окрему ідентифікацію. Наприклад, у книзі, присвяченій мистецтву шістдесятників, вони теж згадані, проте це радше відображення загальної тенденції, ніж результат цільового дослідження. Автори книги – Ліза Герман, Ольга Балашова та Марії Ланько – зосередилися здебільшого на 1970-х роках, тоді як мистецьке середовище 1960-х, зокрема учасники Клубу творчої молоді (КТМ), представлено лише фрагментарно, що залишає певні питання для подальшого вивчення.

Комський: Зрозуміло, що на дослідників цієї галузі покладаються великі очікування, а до першопрохідців найбільше і очікувань, і питань. У Києві, і взагалі в Україні, завжди було дуже багато крутих художників, як зараз, так і за радянських часів. З митцями проблем у нас немає, а от із дослідниками мистецтва справа гірша. У Києві кафедру мистецтвознавства в Академії підпорядкували факультету образотворчого мистецтва і дизайну. Звільнилась Оля Лагутенко. З усього сказаного можна зробити висновок, що наше академічне мистецтвознавство втрачає потенціал.

– **Чи відомо вам про існування художніх рухів, схожих на український нонконформізм, у інших країнах соціалістичного блоку, і як на них позначалися ідеологічні обмеження?**

Комський: Точно не можу сказати, ми це ретельно не вивчали, але в деяких країнах вони були. Наприклад, у Німецькій Демократичній Республіці також існували рухи художників, чий погляд на мистецтво не відповідали офіційним ідеологічним настановам державного апарату. У цій країні практикували доволі жорстокі методи боротьби з інакомисленням: спеціальні служби заарештовували митців і вимагали викуп від їхніх близьких, а у разі несплати художників засуджували до десяти років ув'язнення, причому умови утримування були настільки важкими, що більшість не проживала й двох-трьох років.

– **Яка, на вашу думку, роль художників сусідньої Польщі у формуванні мистецького середовища Львова? Чи були між ними зв'язки і чи мали вони вплив на локальне мистецьке середовище?**

Комський: Я не чув про таке. Загалом за тих часів такі зв'язки були дуже-дуже небезпечні.

Кулівник: У становленні львівського модернізму ключову роль відіграла сім'я Романа та Маргіт Сельських. Вони підтримували зв'язки із західним мистецьким світом, що стало винятковим явищем для свого часу. Маргіт Сельська була ученицею Фернана Леже, а після остаточного оселення у Львові в 1940-х роках подружжя привезло з собою значну бібліотеку, яка включала альбоми, дослідницьку літературу та слайди, що представляли сучасне західне мистецтво. Ці матеріали стали основою для дискусій та обміну ідеями між художниками. У Львові сформувався творчий осередок, до якого входили Роман Сельський, Карло Звіринський та Маргіт Сельська. Саме ця «потужна трійка» заклала підґрунтя для розвитку львівського модернізму. Карло Звіринський, як провідний експериментатор, організував підпільну художню школу, яка стала центром альтернативного мистецького навчання. До цієї школи зверталися численні молоді художники, серед яких були Зеновій Флінта, Петро Маркович і багато інших. У Львові, в музеї Модернізму, представлені роботи всіх цих художників.

– **Чи могли б ви назвати приклади музеїв або галерей у різних регіонах України, що зосереджені на експонуванні «неофіційного мистецтва»?**

Кулівник: В Одесі функціонує приватний Музей сучасного мистецтва на чолі з Семеном Кантором. Це приватна колекція, яка вирізняється високою якістю, оскільки цей музей був одним із перших, де почали систематично збирати твори художників другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Натомість у Києві відсутній аналогічний простір, де можна було б побачити роботи всіх провідних авторів цього періоду. Художні твори розпорошені між різними приватними колекціями, що ускладнює доступ до них.

– **Як ви вважаєте, якою мірою зв'язки закарпатських митців з угорськими колегами формували спільний культурний простір у межах регіону?**

Комський: Можливо, з Угорщиною і були зв'язки, але в Радянському Союзі це було дуже важко. Будь-який зв'язок із закордоном, міг призвести до арешту. Та були й такі художники як Глущенко, завербовані ще за кордоном агентами КДБ і це доведено. Немає, правда, відомих фактів, щоб за його наклепами когось заарештували чи розстрілювали. Він такого не робив. Але так чи інакше, він був агентом. Кожного разу повертаючись в СРСР, він мав змогу знову вільно виїжджати за кордон, коли захоче.

– **Як ви б могли описати фактор «залізної завіси», що обмежував доступ українських художників у СРСР до західного мистецтва і впливав на їхнє сприйняття сучасних художніх тенденцій?**

Комський: Виїхати за межі країни у радянські часи було майже неможливо, кордон перетинали лише за регламентом і лише ті, кому було дозволено владою. «Залізна завіса» дійсно існувала. Недоступність західної культури викликала зацікавлення, тому з-за цієї завіси щось таки потрапляло до СРСР, якісь альбоми чи брошури... Як розповідала вдова Вілена Барського, десь в 1959-му чи 1960-му році у їхньому помешканні був обшук КДБ, внаслідок якого були вилучені роботи, альбоми, усі речі художника, пов'язані з мистецтвом... Потім все, крім альбомів, повернули, оскільки це були альбоми Західного мистецтва.

– **Існує твердження, що творчість українських художників, які працювали поза офіційними радянськими рамками у другій половині ХХ століття, залишається малодослідженою. Ви погоджуєтесь з цією думкою?**

Кулівник: Творчість українських художників-нонконформістів залишається недостатньо дослідженою, зокрема через закритий характер діяльності деяких із них. Наприклад, Григорій Гавриленко в Києві хоча активно працював, практично не ділився своїми творчими напрацюваннями. Як ілюстратор, він створив низку книжкових ілюстрацій, проте його художній доробок залишався невідомим широкому загалу. Ще

одним маловивченим автором є Олег Соколов, видатний художник і перший одеський концептуаліст.

Його творчість розпочалася ще в 1950-х роках, коли він створював невеликі графічні роботи, інтегровані в текстові й поетичні частини. Попри значний внесок у розвиток концептуального мистецтва, про нього відомо небагато, а його ім'я згадується рідко.

У подібній манері у Києві працював Вілен Барський, проте його художня мова мала інший характер. Загалом, дослідження цих авторів потребує подальшої уваги, адже їхній внесок є важливою складовою українського неофіційного мистецтва.

Інтерв'ю брав Р. Туркало

Перелік згаданих в інтерв'ю назв й імен⁵:

Аксінін Олександр, український художник, дизайнер (Львів, Україна, 1949 – Золочів, Україна, 1985). Графічні роботи були відзначались золотими медалями Міжнародного трієнале «Малі форми графіки» (1979, 1985); проводилися один раз на три роки Міською галереєю мистецтв Лодзі (Miejską Galerię Sztuki w Łodzi Międzynarodowe triennale „Małe Formy Grafiki”, 1979 – 1993).

Ануфрієв Олександр, український художник, працював у сфері монументального мистецтва (Москва, РСФСР, 1940 – Бетесда, Меріленд, Сполучені Штати, 2024). Перебував під доглядом Комітету державної безпеки СРСР, супроводжуваному періодичними обшуками, допитами, арештами. Виїхав з СРСР (1980). У складі офіційних мистецьких організацій і утворень не перебував.

Афанасьєв Володимир, український художник, викладач (нар. с. Павлівка Ізмаїльської області, Україна, 1949). Організував дитячу художню школу в м. Арциз Одеської області (1977). Прийнятий до Національної спілки художників України (2008).

Баклицький Вудон, український художник, представник фігуративного мистецтва (с. Новоеловка, Казахстан, 1942 – Київ, 1992). Учасник неформального художнього об'єднання «New Bent» (1963), неформального об'єднання «Рух» (1977), соціально-екологічної арт-групи «Стронцій-90» (1990 – 1992). Деякі роботи художника були конфісковані Комітетом державної безпеки СРСР (1978).

Балашова Ольга, мистецтвознавиця, кураторка, медіатеоретикinja, співавторка арт-альбому «Искусство украинских шестидесятников» (Київ, «Основи», 2015), проекту «Мистецтво українських шістдесятників. Можливість музею» (19.12.2015 – 21.02.2016, Національний художній музей України, Київ). Викладачка *Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури* (НАОМА).

Барський Вілен, неформальний радянський художник, поет (Київ, Україна, 1930 – Дортмунд, Німеччина, 2012). Наголошував на ідеологічно неупередженій позиції. Прийнятий до Спілки художників України (1967). Виїхав з СРСР (1981). Позиціонувався як російський поет, художник, перекладач із Києва.

Бедзір Павло, український художник (с. Калини Тячівського району Закарпатської області, Чехо-Словачія, 1926 – Ужгород, Україна, 2002). Впродовж 1960-х рр. – лідер

⁵ Для відомостей про українських художників, науковців, подій і течії національного культурно-мистецького життя було використано інформацію статей із відкритих інтернет-джерел: Велика Українська Енциклопедія (ВУЕ), Енциклопедія Сучасної України, МІТЕЦ, Українська Вікіпедія, а також інших енциклопедичних та архівних ресурсів. (автор. С. Янковський)

неформального «клубу авангардистів» в Ужгороді. Прийнятий до Спілки художників України (1968); член художньої ради *Художфонду* (1973).

Бедзир-Кремницька Єлизавета, українська живописиця, графікеса (Ужгород, Чехо-Словакія, 1925 – Ужгород, Україна, 1978). Прийнята до Спілки художників України (1968).

Бойчукісти – плеяда українських художників, учнів і послідовників Михайло Бойчука.

Вишеславський Гліб, український художник, фотограф, теоретик мистецтва (нар. Київ, Україна, 1962). Засновник і головний редактор часопису з питань сучасного мистецтва «Terra Incognita» (1993 – 2001); головний редактор часопису Асоціації артгалерей України «Галерея» (2007 – 2010); з 2015 р. редактор часопису «Художня культура»; автор наукових праць, зокрема відомої публікації «Contemporary art України. Від андеграунду до мейнстріму» (2020). Прийнятий до Спілки художників України (1989). Відзнаки: Почесний член Національної спілки фотохудожників України (2018).

Виставка дев'яти – умовна назва виставки, що після шістнадцятирічних зусиль щодо її проведення відбулась у 1985 р. у Республіканському Будинку художника в Києві (09.01.1985 – 23.01.1985). На виставці були представлені твори Олександра Агафонов, Галини Григор'євої, Людмили Загорної, Якіма Левича, Анатолія Лимарєва, Владислава Мамсікова, Віри Морозової, Олександра Сулименка, Юлія Шейніса. Виставка засвідчила несприйняття геометричного абстракціонізму в культурно-мистецькому середовищі Києва.

Гавриленко Григорій, український книжковий ілюстратор, художник (с. Холопкове Глухівського району Сумської області, Україна, 1927 – Київ, Україна, 1984). Серед оформлених книжок видання класиків української та світової літератури: Михайла Стельмаха (1956), Панаса Мирного (1960), Данте Аліг'єрі (1965), Миколи Бажана (1967 та 1979); брав участь в ілюстрації «Кобзаря» (1963), а також збірки ліричних віршів О. Пушкіна (1987). На початку 1960-х років звільнений з Київського художнього інституту за звинуваченнями у наслідуванні «бойчукістів». Прийнятий до Спілки художників України (1960).

Герман Ліза, українська мистецтвознавиця, незалежна кураторка, галеристка, співавторка арт-альбому «Искусство украинских шестидесятников» (Київ, «Основи», 2015), проекту «Мистецтво українських шістдесятників. Можливість музею» (19.12.2015 – 21.02.2016, Національний художній музей, Київ),

Глуценко Микола, український художник, агент радянських спецслужб (псевдонімом «Ярема») (м. Новомосковськ Дніпропетровської області, Україна, 1901 – Київ, Україна, 1977). Проживав у Франції (1925 – 1936). Відзнаки: Лауреат Державної премії УРСР ім. Тараса Григоровича Шевченка (1972), Народний художник України (1944), Народний художник СРСР (1976).

Голуб Олена, художниця, ілюстраторка, журналістка, письменниця (нар. Київ, Україна, 1951). Співпрацювала з журналами «Барвінок», «Однокласник», «Радуга» (1984 – 1988); редакторка видавництва «Веселка» (1988 – 1993); оглядачка культурологічного часопису «І», щотижневика «Дзеркало тижня» (1999 – 2002). Авторка книги «Свято непокори та будні андеграунду. Життєпис двох не визнаних за життя художників, з коментарями» (Київ, «Антиквар», 2017). Прийнята до Національної спілки художників (2003).

Горинь Богдан, український громадський і політичний діяч (нар. с. Кнісело Жидачівського району Львівської області, Україна, 1936). У 1960-х – 1980-х рр. активний учасник національно-демократичного руху, правозахисник і організатор

самвидаву. Один із засновників Республіканської християнської партії (1997). Народний депутат Верховної Ради України I та II скликань (1990 – 1998).

Горинь Микола, український громадський діяч, державний службовець (нар. с. Кнісело Жидачівського району Львівської області, Україна, 1945). Голова Львівської обласної державної адміністрації (1995 – 1997).

Горинь Михайло, український суспільний і державний діяч, правозахисник, дисидент, політв'язень (нар. с. Кнісело Жидачівського району Львівської області, Україна, 1930 – Київ, Україна, 2013). Народний депутат Верховної Ради України I скликання (1990 – 1994). Голова Української Всесвітньої Координаційної Ради (2000 – 2006).

Горська Алла, українська художниця, учасниця правозахисного руху в Україні (Ялта, Кримська АСР, РСФСР, 1929 – Васильків, Київська область, Україна, 1970). Прийнята до Спілки художників України (1959). Вбита при нез'ясованих обставинах 28 листопада 1970 року. Справа про розкриття злочину отримала широкий суспільний резонанс.

Григор'єв Ігор, український художник, книжковий ілюстратор (Харків, Україна, 1934 – Київ, Україна, 1977). Прийнятий до Спілки художників України (1962).

Дульфан Люсьєн (Dulfan Lucien), американський художник радянського походження (нар. Фрунзе (нині Бішкек), Киргизія, 1942). Прийнятий до Спілки художників України (1973). Мешкає у Сполучених Штатах Америки з 1990 року. Заохочений премією Міністерства культури СРСР і Спілки художників СРСР (1975).

Інша історія (Інша історія: мистецтво Києва од відлиги до перебудови) – виставка, що проходила від 02 серпня по 30 жовтня 2016 року в галереї арт-фундації «Дукат»; представила широку панораму образотворчого мистецтва в Києві від другої половини 1950-х до початку 1990-х років.

Зверєв Анатолій, неформальний радянський художник, письменник, теоретик живопису (Москва, СРСР, 1931 – Москва, СРСР, 1986). Один із найбільш відомих у світі неформального радянського мистецтва. Меценати: колекціонер Георгій Костакі, Оксана Асєєва, удовиця відомого радянського поета-футуриста Миколи Асєєва. У складі офіційних мистецьких організацій і утворень не перебував.

Ерделі Адальберт (Erdélyi Béla), український угорський художник, педагог, суспільний діяч (с. Клименфавля / Климовиця (нині с. Загаття Іршанського району Закарпатської області), Австро-Угорщина, 1891 – Ужгород, Україна, 1955). Організатор та перший голова Закарпатської обласної організації Спілки радянських художників України (1946). Перший директор Ужгородського державного художньо-промислового училища (1946). Звинувачуваний за непатріотичне поведіння, наклепництво, космополітизм, формалізм, буржуазну естетику переслідувався компартійною владою Закарпаття (1945 – 1953).

Єгоров Юрій, український художник (Сталінград (нині Волгоград), РСФСР, 1926 – Одеса, Україна, 2008). Прийнятий до Спілки художників України (1958). Відзнаки: Заслужений художник СРСР (1989), Заслужений діяч мистецтв УРСР (1989), Народний художник України (2008).

Заливаха Опанас, український правозахисник і живописець (с. Гусинка Куп'янської округи Харківської області, Україна, 1925 – Івано-Франківськ, Україна, 2007). Член київського Клубу творчої молоді (1960 – 1964). Відбував покарання «за антирадянську агітацію та пропаганду» (1965 – 1970). Відзнаки: Державна премія України ім. Тараса Григоровича Шевченка (1995).

Звіринський Карло, український живописець, педагог, суспільний діяч (с. Лаврів, нині Самбірського району Львівської області, Річ Посполита Польська, 1923

– Львів, Україна, 1997). Під час навчання у Львівському державному інституті декоративного та прикладного мистецтва на рік був відсторонений від занять з ідеологічних мотивів (1947). Створив неофіційну школу для молоді, що отримала назву «підпільна академія Карла Звіринського» (1959). Підтримував тісний зв'язок із Львівською Архiepархією Української Греко-Католицької Церкви, долучався як експерт із питань монументального живопису та оздоблення єпархіяльних храмів (1992). Прийнятий до Спільки художників України (1992). Відзнаки: Заслужений діяч мистецтв України (1997).

Кабаков Ілля (Ілля Kabakov), радянський художник-концептуаліст, скульптор (Дніпро, Україна, 1933 – Лонг-Айленд, Нью-Йорк, США, 2023). З 1956 р. активно співпрацював із всесоюзними видавництвами дитячої літератури. Прийнятий до Спільки художників СРСР (1963). Виїхав з СРСР (1987). З 1989 р. співавтор Емілії Кабакової (Каневської). Отримали світове визнання як засновники московського концептуалізму. Відзнаки: Світова культурна премія пам'яті його імператорської величності принца Такамацу – Praemium Imperiale Японської художньої асоціації (2008).

Кантор Семен, директор Музею сучасного мистецтва Одеси (МСМО), заснованого меценатом Вадимом Мораховським (2008) на основі унікального зібрання робіт одеських художників другої половини ХХ ст. – колекції Михайла Кнобеля.

Клуб творчої молоді (КТМ) – українська культурно-громадська організація 1960-х рр., серед найвідоміших осередків – київський Клуб творчої молоді «Сучасник» (1960 – 1964).

Лагутенко Ольга, українська мистецтвознавиця, педагогиня (нар. Чебаркуль, Челябінська область, РСФСР, 1961). Авторка досліджень української графіки ХХ ст. У дійсному складі Національної академії мистецтв України, член-кореспондентка (2017). Відзнаки: премія імені Платона Білецького (2007); Заслужена діячка мистецтв України (2013).

Ламах Валерій, український художник (Лебедин, нині Сумська область, Україна, 1925 – Київ, Україна, 1978). Активно працював у монументальному мистецтві. Реалізував масштабні проекти у Києві, Єсентуках, Дніпродзержинську (нині Кам'янське), Жданові (нині Маріуполь), Тамбові, Тернополі. Працював на різних посадах у Державному видавництві образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР (1956 – 1964). Входив до складу провідних експертних та керівних органів у сфері монументального мистецтва УРСР та СРСР. Прийнятий до Спільки радянських художників України (1956).

Ланько Марія, українська мистецтвознавиця, незалежна кураторка, галерстка, співавторка проекту «Мистецтво українських шістдесятників. Можливість музею» (19.12.2015 – 21.02.2016, Національний художній музей, Київ).

Лимарєв Анатолій, український живописець, педагог (Амвросіївка, нині Донецька область, Україна, 1929 – Київ, Україна, 1985). Уникав тематики соцреалізму. Входив до складу ради Художфонду. Учасник «Виставки дев'яти» (1985). Прийнятий до Спільки художників України (1970).

Литовченко Іван, український художник (с. Бугрувате, нині Охтирський район Сумської області, Україна, 1921 – Київ, Україна, 1996). Прийнятий до Спільки радянських художників України (1954). Відзнаки: Орден «Знак Пошани»; Орден Вітчизняної війни II ступеня (1985); Заслужений діяч мистецтв УРСР (1991); Державна премія України імені Тараса Григоровича Шевченка, посмертно (1998).

Ложкіна Аліса, арт-критикиня, кураторка, дослідниця сучасного мистецтва (нар. Київ, Україна, 1981). Серед найвідоміших проектів виставки сучасного українського мистецтва в Музеї Людвіга (Будапешт, Угорщина, 2018), а також в

освітньо-виставковому і мистецькому просторі Semperdepot Академії образотворчих мистецтв у Відні (2019).

Мальований Олег, фотохудожник (нар. Рубцовськ, Алтайський край, РРФСР, 1945). Входив до числа організаторів групи фотохудожників-експериментаторів «Время» (Олег Мальований, Борис Михайлов, Олександр Супрун, Юрій Рупін, Євген Павлов), утвореної на базі фотоклубу при Будинку художньої самодіяльності профспілок (1972). Роботи митця відзначені понад тридцятьма золотими, срібними медалями та дипломами міжнародних конкурсів.

Маринюк Віктор, український художник (нар. с. Казавчин Гайворонського району Кіровоградської області, Україна, 1939). Активний учасник культурно-мистецького життя Одеси. Учасник виставок українських художників-авангардистів у помешканні колекціонера В. Сичова (1975, 1976). Учасник неофіційної міжнародної мюнхенської виставки сучасного українського мистецтва «Виставка українських художників» (1979) Входив складу різних художньо-мистецьких об'єднань: «Шлях» (1990), «Човен» (1993), «Мамай» (1998). Прийнятий до Спілки художників України (1987). Відзнаки: Заслужений художник України (2008).

Маркович Петро (Markovych Petro), американський художник, графік, кераміст, викладач (с. Чорноріки Корчинської гміни Кросненського повіту Підкарпатського воєводства, Річ Посполита Польська, 1937 – Сіетл, США, 2018). Викладав у Львівській дитячій художній школі (1965 – 1976). Через публічне визнання своєї приналежності до Євангельської церкви був вимушений припинити викладацьку діяльність. Емігрував до Сполучених Штатів (1991).

Михайлов Борис, видатний український фотограф, нар. 25.08.1938, ключова фігура Харківської школи фотографії. Визнання: член Берлінської академії мистецтв (2008). Відзнаки: премія Хассельблада Фонду Ерні та Віктора Хассельблада (Hasselbladstiftelsens internationella pris i fotografi / The Hasselblad Foundation International Award in Photography) за видатні фотографічні досягнення (2000).

Неледва Галина, українська художниця (Дніпропетровськ (нині Дніпро), Україна, 1938 – Київ, Україна, 2017). Прийнята до Спілки художників України (1964). Відзнаки: Заслужена художниця УРСР (1989).

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури (НАОМА) – вищий мистецький навчальний, засновано відкрита 22 листопада 1917 р. як Українська академія мистецтв, у 1922 р. перетворена на Київський інститут пластичних мистецтв, у 1924 р. реорганізовано в Київський художній інститут, у 1992 р. повернуто назву Української академії мистецтв, відповідно до постанови Кабінету міністрів України від 17 березня 1998 року перетворено на Академію образотворчого мистецтва і архітектури. Указом Президента України Л. Д. Кучми надано статус Національного навчального закладу (11.09.2000).

Нова українська хвиля (Нова хвиля) – коло мистецьких явищ, що характеризують трансформації мистецького життя в Україні від другої половини 1980-х – середини 1990-х років.

Неізнаний Ернст, радянський скульптор-авангардист, художник-графік, викладач (Свердловськ (нині Єкатеринбург), РСФР, 1925 – Нью-Йорк, США, 2016). Прийнятий до Спілки художників СРСР (1955). Виїхав з СРСР (1976). Відзначений нагородами, пам'ятними знаками, званнями.

Павлов Євгеній, відомий український фотограф (нар. Харків, Україна, 1949). Співзасновник групи фотохудожників-експериментаторів «Время» (Олег Мальований, Борис Михайлов, Юрій Рупін, Олександр Супрун, Євген Павлов), утвореної на базі

фотоклубу при Будинку художньої самодіяльності профспілок (1972). Викладач кафедри телебачення Харківської державної академії культури (2001).

Парканна виставка (Заборна), «Сичик + Хрущик») – невідцензурна виставка, що відбулась 8 травня 1967 року в Одесі з ініціативи художників Станіслава Сичова та Валентина Хруща. Вважається початком публічної діяльності радянського нонконформізму та однією з перших відкритих акцій одеського андеграунду.

Петрова Ольга, українська художниця, ілюстраторка, графікеса, мистецтвознавиця (нар. с. Червоногвардійське на Уралі, РСФСР, 1942). Прийнята до Спілки художників України (1976). Визнання: Почесний академік Національної академії мистецтв України. Відзнаки: Заслужена діячка мистецтв України, Заслужена діячка мистецтв України (2006).

Рабін Оскар (Oscar Rabin), радянський неформальний художник (с. Ліанозово (нині район Москви), РСФСР, 1928 – Париж, Франція, 2018). Визначив ядро радянського неформального мистецтва. Організатор «Ліанозовської школи», співорганізатор «Бульдозерної виставки» (15.09.1974). Повідомлялось про позбавлення громадянства СРСР під час перебування у Франції (1978). Отримав подвійне громадянство Франції та країни- правонаступниці СРСР (2016).

Рижих Віктор, український художник (Омськ, РСФСР, 1933 – Київ, Україна, 2021). Прийнятий до Спілки художників України (1961). Визнання: академік Національної академії мистецтв України (2006). Відзнаки: Заслужений художник УРСР (1980), Народний художник України (2004).

Рогінський Михайло (Mikhail Roginsky), радянський неформальний художник (Москва, РСФСР, 1931 – Париж, Франція, 2004). Виїхав з СРСР (1978). Під час перебування у Франції малював ностальгічні московські пейзажі. Проводжується як один із символів сучасного російського поп-арту.

Розстріляне відродження – термін, який використовується для позначення покоління українських митців, інтелектуалів та діячів культури 1920-х і 1930-х років, які були знищені тоталітарним режимом СРСР.

Сельська Маргіт-Райх, українська художниця, фотографка (Коломия, Австро-Угорщина, 1903 – Львів, 1980). Одна з засновниць і членкиня львівського молодіжного об'єднання художників «Artes / Zrzeszenie Artystów Plastyków artes» (1929 – 1935). Прийнята до Спілки радянських художників України (1940). зосереджувалася на українському фольклорному мистецтві та оповідних темах, дружина художника Романа Сельського.

Сельський Роман, український художник, педагог (21.05.1903 – 03.02.1990). Один з фундаторів Спілки незалежних українських художників, її перший голова (1929 – 1930). Член львівського молодіжного об'єднання художників «Artes / Zrzeszenie Artystów Plastyków artes» (1929 – 1935). З 1934 р. викладав у закладах мистецької освіти Львову, належав до центральних фігур львівського післявоєнного мистецького життя.

Семан Ференц (Szemán Ferenc), псевдонім **Ичі ("Öcsi")**, український угорський художник (ужгород, Чехо-Словачія, 1937 – Ужгород, Україна, 2004). За сприяння секретаріату М. Хрущова отримав можливість навчатися у Талліннському художньому інституті (1958 – 1960). Всупереч визнанню як одного з провідних художників-авангардистів Закарпаття та України не мав можливості виставлятися від 1968 р. до початку 1990-х рр. Один із засновників Товариства угорських художників образотворчого та прикладного мистецтва Закарпаття імені Імре Ревеша (1991).

Сиротенко Олександр, український художник (Ворожба, Харківської губернії, Україна, 1897 – Київ, 1975). Член Асоціації художників Червоної України у 1928 – 1929 рр., Українського мистецького об'єднання у 1929 – 1931 рр., Спілки радянських художників України (1938). Працював в закладах вищої мистецької освіти Києва та Москви. Відзначений радянським орденом «Знак пошани» та медалі «За трудову відзнаку».

Сичов Станіслав, український художник (Одеса, Україна, 1937 – Одеса, Україна, 2003). Один із основоположників Одеської школи неофіційного мистецтва. Співорганізатор нецензурної виставки «Сичік + Хрущик» (08.05.1967).

Скляренко Галина, українська мистецтвознавиця (нар. Київ, Україна, 1955). Одна з перших дослідниць українського андеграунду в мистецтві, «Нової хвилі», кураторка численних виставкових проєктів.

Смирна Леся, українська мистецтвознавиця, керівниця відділу міжнародних наукових зав'язків Президії Національної академії мистецтв України. Провідна, старша наукова співробітниця Інституту проблем сучасного мистецтва НАМ України. Прийнята до Національної спілки художників України (2018).

Соколов Олег, український художник, графік, поет (Одеса, Україна, 1919 – Одеса, Україна, 1990). Одна з знакових постатей Одеської школи живопису.

Спільна історія – проєкт галереї «Дукат» та Національного музею в Києві, на якому було представлено київське мистецтво періоду з 1958 по 1986 рр. (02.09 – 30.10.2016).

Стус Василь, український поет, прозаїк, перекладач, літературознавець, мислитель, член Української Гельсінської групи, політв'язень, 06.01.1938 – 04.09.1985, помер під час відбування покарання за правозахисну діяльність у виправно-трудої колонії суворого режиму для засуджених за «особливо небезпечні державні злочини» в селищі Кучино Чусовського району Пермської області Російської Радянської Соціалістичної Федеративної Республіки, яку на початку 1990-х років перетворено на музей – Меморіальний музей історії політичних репресій «Перм-36». Відзнаки: Державна премія ім. Тараса Григоровича Шевченка (1991, посмертно), Герой України (2005, посмертно).

Тетянич Федір (псевдонім **Фріпулья**), український художник, філософ (с. Княжичі Броварського району Київської області, Україна, 1942 – Київ, Україна, 2007). Автор «фріпульїв», оригінальних інсталяцій та хепенінгу. Прийнятий до Спілки художників СРСР і Спілки художників України (1973).

Трегуб (Тригуб) Микола, український художник-новатор (Київ, 1943 – Київ, 1984). Засновник неформального художнього об'єднання «New Bent» (1963). За радянських часів перебував у андеграунді.

УНОВІС («Утвердітелі нового мистецтва») – авангардне художнє об'єднання створене Казіміром Малевичем у 1921 році.

Флінта Зеновій, український художник-універсаліст (с. Токи, нині Тернопільський район Тернопільської області, Річ Посполита Польська, 1935 – Львів, Україна, 1988). працював в різних техніках, кераміст, графік, живописець, відомий своїм внеском у розвиток декоративно-прикладного мистецтва. Член Спілки художників України; голова секції декоративно-прикладного мистецтва Львівського відділення Спілки художників УРСР (1971). Відзнаки: Заслужений художник УРСР

(1988). Вшанування пам'яті: Львівська Обласна мистецька премія імені Зеновія Флінти в галузі декоративного ужиткового мистецтва (1995).

Французов Михайло, український фотограф, кінооператор, викладач, популяризатор фотомистецтва (Львів, Україна, 1956 – Львів, Україна, 2024). Учасник і засновник відомих львівських груп фотографів-любителів «Семафор» і «Вежа», у 1990-ті рр. працював з польським режисером Кшиштофом Зануссі.

Хрущ Валентин, український художник (Одеса, Україна, 1943 – Кімри Тверської області, РФ, 2005) центральна постать одеського мистецького кола нонконформізму. Співорганізатор нецензурної виставки «Сичік + Хрущик» (08.05.1967).

Художній фонд Української Радянської Соціалістичної Республіки (Художфонд), громадська організація при Спілці художників України. Заснована 1940 року як філіал Художнього фонду СРСР. У 1958 р. перетворений на республіканську організацію у складі Художнього фонду СРСР. Керівним органом Художфонду є правління Спілки художників УРСР. Завдання Художфонду – сприяння творчій діяльності художників, мистецтвознавців, народних майстрів, поліпшення їхнього матеріального і побутового становища. Художфонд УРСР мав художньо-виробничі підприємства, художні салони, будинки творчості.

Чорновіл В'ячеслав, український і політичний діяч, правозахисник, дисидент (с. Єрки Катеринопільського району Київської області (нині Черкаської), Україна, 1937 – с. Іванків Бориспільського району Київської області, Україна, 1999). Член ініціативної групи з підготовки й проголошення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року, Акту проголошення Незалежності України 24 серпня 1991 року. Голова Народного руху України (1992 – 1999). Відзнаки: кавалер ордена князя Ярослава Мудрого V ступеня; Міжнародна журналістська премія імені Ніколоаса Томаліна (1975), Державна премія імені Тараса Григоровича Шевченка (1997), Герой України, посмертно (2000).

Ястреб Людмила, українська художниця (с. Квасниківка, нині Енгельський район Саратовської області, РФ, 1945 – Одеса, Україна, 1980). Активна учасниця нонконформістського руху. Відзнаки: Премія Міжнародного бієнале «ІМПРЕЗА – 89» в номінації «Живопис» (1989, Івано-Франківськ).

Яблонська Тетяна, українська художниця-живописиця, викладачка (Смоленськ, Російська імперія, 1917 – Київ, Україна, 2005). У 1966 – 1973 рр. працювала у Київському державному художньому інституті, вчене звання професорки здобула у 1967 р. Визнання: дійсна членкиня Академії мистецтв СРСР, академік (1975). дійсна членкиня Академії мистецтв України, академік (1997). Відзнаки: Народна художниця СРСР (1982), Державна премія СРСР (1949), Державна премія СРСР (1951), Державна премія СРСР (1979), Державна премія України імені Тараса Шевченка (1998), Героїня України (2001).

New Bent – художня група, що існувала в Києві у 1960-х роках, що була створена Миколою Тригубом за участю Вудона Баклицького та Володимира Борозенця. Учасники влаштовували квартирні виставки в Києві, а також у закинутих приміщеннях колишнього Цегельного заводу. Назву групи асоціюють із групою голландських художників XVII століття “Bentvueghels”.

Анонси події у Facebook

Виставка «Федір Тетянич. Фрипулья: візії» була присвячена одній з численних тем творчості українського художника – роздумам про майбутнє, втіленим у різноманітні утопічні проекти. Галерея Арт-фундації «Дукат» (вулиця Володимирська 5, Київ, 17.02.2023 – 03.03.2023):



а) Організатор Артфундація «Дукат». Анонс відкриття виставки 17 лютого 2023 р.»⁶;



б) Організатор Артфундація «Дукат». Слоган виставки: «Я – нескінченність. Фрипулья!», – виголошував Федір Тетянич при знайомстві, вражаючи своїм ексцентризмом непідготовлену публіку⁷.

⁶ Артфундація ДУКАТ. «Федір Тетянич. Фрипулья: візії». Відкриття виставки 17 лютого 2023. Галерея «Дукат». Організатор: Арт-фундація «Дукат». Facebook. URL: <https://fb.me/e/2XZ7CTpIM> (дата звернення: 02.06.2025).

⁷ Артфундація ДУКАТ. «Федір Тетянич. Фрипулья: візії». Відкриття виставки 17 лютого 2023. Галерея «Дукат». Організатор: Арт-фундація «Дукат». Facebook. URL: <https://fb.me/e/2XZ7CTpIM> (дата звернення: 02.06.2025).

INTERVIEW: ROMAN TURKALO WITH LEONID KOMSKY AND MYKHAILO KULIVNYK ON THE PHENOMENON OF NONCONFORMISM IN UKRAINIAN PAINTING

October 17, 2024

Dukat Gallery, Kyiv

This interview presents a conversation between Roman Turkalo, a postgraduate student at the Department of Culturology at Mariupol State University, and leading Ukrainian art market figures and curators Leonid Komsky and Mykhailo Kulivnyk. The discussion centers on the scope and significance of Ukrainian nonconformist painting in the second half of the twentieth century.

Within the interview, particular attention is paid to painting as a medium that, while foundational to the fine arts and still central to visual culture, evolved into a channel of national resistance during the Soviet period. This transformation occurred after the revolutionary, avant-garde, and liberation movements of the early twentieth century failed to result in Ukrainian statehood. In response to the Soviet regime's cultural policy – particularly from the 1930s onward, when socialist realism was imposed as the only acceptable style – nonconformist artists developed alternative modes of creative expression. In this context, painting became a repository for national memory and identity.

The interview traces how the notion of “nonconformism” emerged and evolved under Soviet conditions, and how it differed from both underground and oppositional practices within officially sanctioned art. Roman Turkalo and his interlocutors reflect on regional art scenes and their distinctive strategies of survival and internal emigration – such as the Kyiv Club of Creative Youth, the Lviv circle around Karl Zvirynsky and Ihor Aksinin, the Odesa and Kharkiv communities, and artists from Transcarpathia.

Other key themes include:

- *The role of unofficial exhibitions and private studios in supporting freedom of artistic self-expression;*
- *The constraints and paradoxes imposed by the Iron Curtain on the circulation of artistic ideas;*
- *The continuing relevance of these artistic legacies and their institutional reintegration through contemporary museum and auction initiatives.*

*The conversation underscores the importance of studying nonconformist, unofficial, and avant-garde art as three interconnected modes of national cultural resistance. It also highlights the need for a more nuanced differentiation between official and non-official artistic practices – an issue raised, among others, in Lesia Smyrna's foundational monograph *A Century of Nonconformism*.*

The interview is supplemented with visual materials documenting the activities of the Dukat Art Foundation, as well as an index of names and works referenced. By capturing oral testimonies and curatorial perspectives, this dialogue contributes to the documentation of Ukraine's cultural memory and offers a valuable basis for further culturological and comparative inquiry within the broader post-socialist context.

Keywords: *nonconformism, unofficial art, Ukrainian painting, artistic resistance, cultural memory, Soviet cultural policy, post-socialist studies.*

Associate-professor Stepan JANKOWSKI